

Передумови розвитку системи освіти Буковини і Хотинщини за радянської доби

І. В. Житарюк, Ж. І. Довгей, В. С. Лучко

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича м. Чернівці, Україна

Paper received 13.11.2016; Accepted for publication 20.11.2016.

Анотація. У роботі досліджуються питання, що стосуються системи освіти Буковини та Хотинщини напередодні їх входу до складу Радянської України. Акцентовано на тому, що зі входженням Буковини та Хотинщини до складу королівської Румунії пов'язано зміни, обумовлені реорганізацією навчання за системою латинських країн. Окрім того, перебування краю у складі Румунії ознаменувалося румунізацією українського населення та інших національностей, у результаті чого не залишилося жодної школи з українською мовою викладання.

Ключові слова: Буковина, королівська Румунія, Радянська Україна, румунізація, система освіти, Хотинщина.

Постановка проблеми. Важливою проблемою суспільно-політичного життя сучасної України є необхідність консолідації етносів, які її населяють, відродження національної свідомості українського народу та забезпечення вільного розвитку й освіти інших націй, уникнення ксенофобії, дискримінації за національною ознакою.

Одним із джерел розбудови національної системи освіти є аналіз історичного досвіду її становлення і розвитку в Україні та її регіонах, що дозволить об'єднати на практиці позитивні досягнення минулого й передові тенденції сучасної освітньо-наукової і педагогічної думки. В окресленому форматі особливої уваги заслуговують дослідження щодо становлення і розвитку освіти і науки, національних наукових шкіл, зокрема математичних, започаткованих на Буковині та Хотинщині, як основи науково-технічного прогресу регіону на всіх історичних етапах.

Особливої уваги заслуговує перехідний етап в системі освіти краю, коли від європейської системи освіти румунського періоду населення переходило до здобуття освіти за радянською системою навчання, що й обумовлює вибір зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти освітньої політики Буковини і Хотинщини досліджували як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Зокрема І. Agrigoroaiei, А. Boldur, Șt. Ciobanu, N. Enciu, M. Grigorovitâ, А. Moraru, F. Moraru, D. Onciul, Г.Б. Комарницький та ін. освітні процеси в зазначеному регіоні висвітлювали виходячи з різних політичних позицій.

Вітчизняні науковці В.М. Ботушанський, О.В. Добжанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина, І.В. Зибачинський та ін. досліджуючи історію розвитку Буковини і Хотинщини висвітлювали й певні освітні аспекти. І. Курляк, Д. Пенішкевич та ін. досліджували розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях ХІХ – першої половини ХХ ст., а І.В. Житарюк – розвиток математичної освіти і науки.

Незважаючи на зазначені наукові дослідження не простежується системний підхід щодо детального дослідження системи освіти в краї напередодні його входження до складу Радянської України та її аналіз з позицій сучасності.

Метою статті є дослідження передумов розвитку системи освіти Буковини і Хотинщини за радянської доби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значимо, що поразка центральних держав у Першій світовій війні дала змогу Румунії приєднати до неї Буко-

вину та Бесарабію, в складі якої край перебував упродовж 1918-1940 рр. та 1941-1944 рр. [13, с. 614]. У 1940-1941 рр. та 1944-1991 рр. край належав УРСР (у складі СРСР), з 1991 р. – самостійній незалежній державі Україна. Зазначимо, що Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 серпня 1940 р. у складі Української Радянської Соціалістичної Республіки було утворено Чернівецьку область із включенням до неї певних частин територій Чернівецького та Хотинського повітів і Румунії (колишня Буковина та Північна Бесарабія (Хотинський повіт)) з північних частин Буковини і Бесарабії та частин Дорохоїнського повіту Старого королівства (Герцаївський район). При встановленні державно-територіального розмежування між Молдавською РСР і Румунією було повністю витримано принцип етнічного розселення українців, молдованів і румунів [1, с. 256].

Охарактеризуємо стан системи освіти Буковини і Хотинщини напередодні входження до складу Радянської України.

Перебування краю у складі Румунії ознаменувалося румунізацією українського населення та інших національностей, що позначилося на результатах переписів населення, зокрема національного складу, які проводилися у румунський період.

У Хотинському повіті українців було понад 60 %, молдован – приблизно 23 %, решта (приблизно 17 %) – євреї [5]. У Хотині в 1930 р. було: 15 % – українців, 37 % – росіян, 38 % – євреїв, 9 % – румунів. Оскільки серед національностей Буковини 34 % було волохів, тобто українців [9, с. 57-58], а їх найбільша частка зосереджувалося в українських повітах – Кіцманському та Заставнівському, то можна стверджувати, що в національній структурі населення Північної Буковини (враховуючи фальсифікації даних перепису) переважали українці.

Таким чином, можна вважати, що в румунський період на території Буковини і Хотинщини в національній структурі населення переважали українці, але й значну частку становили румуни, молдовани, євреї, німці та інші національності.

З приходом румунської влади на Буковину та Північну Бесарабію відбувалася румунізація шкіл: шкільна влада призначала вчителів-румунів до українських шкіл; стан облоги, заведений в українській частині Буковини, вніс повну деморалізацію серед українського населення – двоє-трьох селян, підмовлених румунським жандармом, зверталися від імені „громади” до Міністерства освіти з проханням ввести в школі румунську як викладову мову. Тому серед

усіх 508 шкіл Буковини в 1919/1920 н. р. україномовних було лише 157, на 59 менше, ніж у 1913/1914 н. р. [12, с. 14]. У 1922 році на Буковині та Хотинщині було 541 державна та 11 приватних шкіл, а вакантних посад учителів математики – 265 [3, арк. 6-25].

За період румунської окупації на Буковині та Хотинщині не залишилося жодної школи з українською мовою викладання. Крім того, з метою швидкого впровадження в навчальних закладах румунської мови, вчителів-українців відправляли для вивчення мови в румунські повіти, а замість них присилали вчителів-румунів [1, с. 230; 2; 4, арк. 1; 11, с. 307].

Особливо значущими в діяльності окупаційної адміністрації були працівники системи народної освіти. На початку окупації націоналісти зрозуміли, що виховувати з дитинства своїх прихильників у своєму дусі – надійніше, ніж потім силою примушувати служити румунським інтересам. Тому за „виховання” молодого покоління узялися під час окупації. Інакомислення вони не терпіли, режим був жорстким і жорстоким.

Поблажок не робили нікому. Основним предметом у школах була румунська мова, яку впроваджували на Буковині та Хотинщині в період румунської окупації як єдину державну мову, дозволена до вживання. Молдавську та українську мови бесарабців і буковинців „витіснили”. Румунська мова була головним важелем придушення волі всіх жителів Бесарабії і Буковини, яку впроваджували в наказовій формі. Накази про користування виключно румунською мовою було розвішано скрізь на зайнятій території. За використання іншої строго карали: простолюднів – на місці штрафом або „бічем” (батогом), чиновників – в адміністративному порядку [10].

Навчальна та позашкільна робота з учнями мала, насамперед, реакційну й релігійну спрямованість. Румунський уряд докладав зусиль до втягування молоді в різні реакційні та фашистські організації. В 1939 році румунський уряд видає новий закон про посилення націоналістичного впливу на учнів, в школах активно пропагується організація „Strajă țară” („Охорона держави”), де були створені умови для релігійного, морального і громадянського виховання учнів.

За румунський період було відкрито низку середніх шкіл, організовано мережу професійних навчальних закладів, які служили інтересам буржуазно-поміщицького режиму, а тому їх структура та програми були далекими від реального життя. Закон Божий і надалі був основним предметом, значно більше, ніж до Першої світової війни, було посилено реакційне спрямування, культ монархії, шовінізм і войовничий мілітаризм.

Велика плата за навчання та дорогі підручники робили навчальні заклади майже недоступними для дітей робітників і селян. „Обов’язковість” відвідування початкової школи була справді фікцією. Десятки та сотні тисяч дітей залишалися за межами шкіл. Красномовним в цьому плані є зізнання міністра освіти, культів і мистецтв 30-х років ХХ ст. Д. Густі (1880-1955) – професор соціології і етики Яського і Бухарестського університетів, засновник румунської соціологічної школи, „Відвідуванню часто шкодить

зубожіння селян. У своїх дослідженнях я завжди цікавився розподілом навчальних посібників, скільки дітей в класах, з передбачуваною укомплектованістю по 50-60 осіб, мають книги. Були регіони, в яких лише одна четверта частина дітей отримувала книги до січня чи березня. Більше того, діти голодають ...” [8, с. 319].

Влада використовувала навчальні заклади як засіб денационалізації дітей інших національностей, майже не було шкіл із викладанням їх рідною мовою. Проте уряд всіляко підтримував різні релігійні товариства, в навчальних закладах дітей навчали французькою і німецькою мовами.

Зазначимо, що найсуттєвіші зміни в організації початкового навчання відбулися лише після прийняття Закону про початкову та педагогічну освіту в 1924 р.: обов’язковість початкового навчання та його безкоштовність, продовження його терміну (від шести до семи років), створення дитячих садочків (до 1924 р. були лише в містах), акцент на практичні заняття в майстернях, курси для дорослих. В цей період зростає кількість навчальних закладів і чисельність учнів, будуються нові навчальні приміщення, уніфікуються навчальні плани.

Прийнятий закон поліпшив і матеріальний стан учителів: існувала гарантія роботи, забезпечення виплат за непрацездатністю та шкіл земельними ділянками, зменшення кількості учнів на кожного вчителя, відкриття педагогічного відділу в Бухарестському університеті, що давало можливість учителям, після стажу мінімум як три роки, продовжити навчання на філологічно-природничому факультеті (відділи: математичний, фізичний, природознавчий). Також законом було передбачено різні компенсації.

За час перебування Буковини в складі Румунії всі середні навчальні заклади було реорганізовано та переведено на румунську мову викладання, зокрема всі колишні гімназії – в ліцеї з 7-річним терміном та роздільним навчанням. У 1928 р. на Буковині та Хотинщині функціонувало 19 ліцеїв (з яких 10 у північній частині Буковини), ліцеї для чоловіків і жінок у Хотині. Потреба в румуномовних педагогічних кадрах для початкових шкіл спонукала до поділу вчительської семінарії у м. Чернівці для чоловіків і жінок та відкрити вчительську семінарію для чоловіків у м. Вашківці [1, с. 243].

Після 1933 р. у зв’язку з фашизацією Румунії народна освіта набувала реакційного спрямування. В 1938 році було введено нову програму, що підпорядковувала навчальні заклади інтересам королівської диктатури. За рахунок зменшення засвоєваних знань учням пропагували фашистські ідеї.

За роки фашистської диктатури прийняли низку законів, що перешкоджали навчанню у закладах освіти дітям національних меншин, а зміст викладання у них набув ще більшого ідеалістично-реакційного спрямування. Учительські семінарії було воєнізовано, а більшість університетських кафедр стали розповсюджувачами фашистських ідей, расизму тощо [8, с. 320].

Напередодні Другої світової війни на Хотинщині функціонувало 243 початкові навчальні заклади, з них 226 – у сільській місцевості та 17 – містах і містечках. Серед усього населення Хотинщини віком більше

семи років у 1938 р. грамотними було 30 %, з них 44 % чоловіків і 16 % жінок. Однією з причин такого рівня грамотності населення краю було послідовне та цілеспрямоване здійснення румунізації не румуномовного населення [4; 6, с. 217].

Варто зазначити, що за часів перебування Хотинщини у складі королівської Румунії збільшилися можливості здобуття середньої освіти та відповідно й вищої населенням краю. Наприкінці 30-х років ХХ ст. у Хотинському повіті існувало 11 середніх навчальних закладів, з них: 2 ліцеї, 6 гімназій та три сільськогосподарських школи, вищих навчальних закладів не було. Зокрема, в м. Новоселиці, м. Хотині, комунах Клішківці та Новоселиця було відкрито індустріальні гімназії, комерційні ліцеї, сільськогосподарську та ремісничу школи.

З усього письменного населення краю у містах лише 19 % мали середню освіту і 2,8 % – вищу, а в сільській місцевості – 6,6 % і 0,6 % відповідно. Варто зазначити, що переважна більшість випускників гімназій мала досить низький рівень знань.

Вищу освіту жителям Буковини і Хотинщини можна було здобути в зрумунованому Чернівецькому університеті або інших вищих навчальних закладах Румунії та Європи. Румунська влада створила систему обмежень для вступу молоді трудящих у вищі навчальні заклади, головною з яких була висока плата за навчання.

Водночас дітям експлуататорських класів, окупаційних чиновників, офіцерів і кулаків-колоністів було відкрито широкий доступ у всі ланки освіти, зокрема й університетської. За міжвоєнне 20-річчя в румуномовному Чернівецькому університеті було підготовлено понад 30 тисяч фахівців різних сфер діяльності [1, с. 243; 11, с. 307-308].

Висновки. Зі входження Буковини та Хотинщини до складу королівської Румунії пов'язано зміни, обумовлені реорганізацією навчання за системою латинських країн.

Управління системою освіти Буковини та Північної Бессарабії впливало з освітньої політики Румунії: виховати жителів цієї території законослухняними громадянами, які мали б бути настільки освіченими, щоб задовольнити потреби розвитку економіки.

Було введено обов'язкове початкове навчання для дітей від 12 до 18 років, що передбачало „строгі” заходи стягнень для батьків, які не посилали своїх дітей до школи. У цілому освіта в міжвоєнний період неперервно розвивалася за допомогою збільшення кількості шкіл і зміни змісту предметів навчання.

За міжвоєнний період існування румуномовного Чернівецького університету було підготовлено понад 30 тисяч фахівців різних галузей народного господарства, що майже вдвічі більше, ніж за 44-річний його австрійський період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буковина : історичний нарис / [За ред. С.С. Костишина] В.М. Ботушанський (відп. ред.), О.В. Добржанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
2. ДАЧО. – Ф. 213 : Чотирнадцятий окружний шкільний інспекторат Буковини (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 од. зб., 1918-1940 рр. – Оп. 3. – Спр. 576 : Сведения, акты и переписка о румынизации школ, 1922 год. – 35 арк.
3. ДАЧО. – Ф. 213 : Чотирнадцятий окружний шкільний інспекторат Буковини (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 од. зб., 1918-1940 рр. – Оп. 3. – Спр. 594 : Список державних і приватних шкіл Буковини та кількість учнів в них, 1922 р. – Арк. 6-25.
4. ДАЧО. – Ф. 213 : Чотирнадцятий окружний шкільний інспекторат Буковини (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 од. зб., 1918-1940 рр. – Оп. 3. – Спр. 868 : Статистичні відомості про кількість шкіл, класів і учнів, 1927 р. – Арк. 1.
5. Димир В. Под гнетом румунских бояр / Димир В., Стэжару Д. – Москва : Воєнгиз, 1932. – 48 с.
6. Добржанський О. Хотинщина. Історичний нарис / Добржанський О., Макар Ю., Масан О. – Чернівці : Молодий буковинець, 2002. – 464 с.
7. Житарюк І. В. Розвиток математичної освіти і науки Буковини та Північної Бессарабії (середина ХІХ – поч. ХХІ ст.) : Дисертація на здобуття наукового ступеня д-ра іст. н.; спец. 09.00.12 – українознавство. – К., 2010. – 577 с.
8. История Румынии 1918-1970 / Ред. кол. Н.И. Лебедев, А.А. Языкова, Е.Д. Карпещенко, И.Э. Левит, Ю.А. Писарев. Институт славяноведения и балканистики АН СССР. – М. : Изд-во „Наука”, 1971. – 742 с.
9. Канюк С. Буковина в румунській неволі / Сергій Канюк. – Харків : Державне видавництво України, 1930. – 136 с.
10. Комарницький Г.Б. Мина замедленного действия. Общественно-политическое издание [Электронный ресурс] / Комарницький Г.Б. – Режим доступа : <http://www.olvia.idknet.com/Mina.htm>
11. Нариси з історії Північної Буковини / Ф.П. Шевченко, П.В. Михайлина, А.С. Романець та ін. – К. : Наукова думка, 1980. – 339 с.
12. Сімович В.І. Українське шкільництво на Буковині / В.І. Сімович. – Прага, 1932. – 33 с.
13. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
14. Anuarul universității Regele Carol II din Cernăuți. Anul de studii 1938/1939. – Cernăuți : Editura universității, 1939. – 345 p.
15. Grigorovitâ M. Din istoria culturii în Bucovine (1775-1944) / Mircea Grigorovitâ. – București : Editura didactica și pedagogica, 1994. – 176 s.

REFERENCES

1. Bukovina : historical sketch / [ed. by S. S. Kostyshin]. M. Botoshansky (resp. ed.), A. V. Dobzhansky, Y. I. Makarov, A. M. Masan, L. P. Mikhaylin. – Chernivtsi : Green Bukovina, 1998. – 416 p.
2. DACO. – F. 213 : Fourteenth district school Inspectorate Bukovina (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 units sat., 1918-1940 gg. Op. 3. – SPR. 576 : The data, certificates and correspondence about romanization of schools, 1922. – 35 ark.
3. DACO. – F. 213 : Fourteenth district school Inspectorate Bukovina (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 units sat., 1918-1940 gg. Op. 3. – SPR. 594 : List of public and private schools of the Bukovina and the number of students in them, 1922 – Ark. 6-25.

4. DACO. – F. 213 : Fourteenth district school Inspectorate Bukovina (Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei), 6625 units sat., 1918-1940 gg. Op. 3. – SPR. 868 : Statistical data on number of schools, classes and students, 1927 – Ark. 1.
5. Dimir Century Under the yoke of the Romanian boyars / Dimir V., Stejaru D. – Moscow : Waegis, 1932. – 48 p.
6. Dobzhansky A. Khotyn District. Historical sketch / Dobzhansky A., Makar, Y., E. Masan – Chernivtsi : Young bukovynets, 2002. – 464 p.
7. Zhitaryuk I.V. Development of mathematical education and science of Bukovina and Northern Bessarabia (the middle of XIX – beg. XXI centuries) : The dissertation on competition of a scientific degree of Dr. ist. Sciences.; specialty. 09.00.12 – українознавство. – К., 2010. – 577 p.
8. History of Romania 1918-1970 / Ed. count. N.And. Lebedev, A. A. Yazykova, E. D. Karpushenko, I. E. Levit, Yu. A. Pisarev. Institute of Slavic and Balkan studies, USSR Academy of Sciences. – М. : Publishing house "Nauka", 1971. – 742 p.
9. Buzzard S. Bucovina in Romanian captivity / Sergei Buzzard. – Kharkiv : State publishing house of Ukraine, 1930. – 136 p.
10. Komarnicki, G. B. Time bomb. Socio-political edition [Electronic resource] / Komarnicki, G. B. –Access mode : <http://www.olvia.idknet.com/Mina.htm>
11. Essays on the history of Northern Bukovina / F. P. Shevchenko, P. V. Mikhailin, A. S. romanet, etc. – К. : Naukova Dumka, 1980. – 339 s.
12. Simovic V. I. Ukrainian education in Bukovina / W. I. Simovic. – Prague, 1932. – 33 s.
13. Siropolko S. History education in Ukraine / Sec. Crapola. – К. : Of Sciences. idea, 2001. – 912 p.

The prerequisites for the development of the education system of Bukovyna and Khotyn district in Soviet times

I. V. Zhitaryuk, Zh. I. Dovghey, V. S. Luchko

Abstract. This paper investigates the issues concerning the education system of Bukovyna and Khotyn district on the eve of their entry into the Soviet Ukraine. Accented on the fact that with the entry of Bukovyna and Khotyn district in a part of Royal Romania is connected changes due to the reorganization of the training system in Latin countries. In addition, stay territory of Romania was marked by the romanization of the Ukrainian population and other ethnic groups, with the result that there is not one school with the Ukrainian language of teaching.

Keywords: Bukovina, Royal Romania, Soviet Ukraine, romanization, education system, Khotyn district.

Предпосылки развития системы образования Буковины и Хотинщины за советской эпохи

И. В. Житарюк, Ж. И. Довгей, В. С. Лучко

Аннотация. В работе исследуются вопросы, касающиеся системы образования Буковины и Хотинщины накануне их вхождения в состав Советской Украины. Акцентировано на том, что с вхождением Буковины и Хотинщины в состав королевской Румынии связано изменения, обусловленные реорганизацией обучения по системе латинских стран. Кроме того, пребывание края в составе Румынии ознаменовалось румынизацию украинского населения и других национальностей, в результате чего не осталось ни одной школы с украинским языком преподавания.

Ключевые слова: Буковина, королевская Румыния, Советская Украина, румынизация, система образования, Хотинщина.